

Оксана Ринкевич,
студентка 6 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. К. Конторчук,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗАНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ А. КОКОТЮХИ

У статті проаналізовано особливості вживання позанормативної лексики у творах А. Кокотюхи «Шлюбні ігрища жаб» та «Язиката Хвеська».

Сучасна українська література характеризується використанням нових стилістичних прийомів (просторічної лексики, жаргонізмів, лайливих слів і т. п.), різноманітністю та змішанням жанрів, своєрідною епатажністю, а також осмисленням соціальних проблем та історичної пам'яті.

Проблеми проникнення елементів позанормативного мовлення в художній стиль вивчали такі мовознавці, як С. Єрмоленко, М. Пилинський, Л. Ставицька, В. Врублевська, В. Чабаненко та ін. Але досі залишається актуальним питання функціонування цих явищ у тексті художнього твору окремого автора. У зв'язку з цим виявляється важливим розгляд лексики в повісті «Шлюбні ігрища жаб» та романі «Язиката Хвеська» А. Кокотюхи.

Жанрові особливості творів (кримінальна повість та кримінальна комедія) зумовили використання автором позанормативних елементів (розмовної, просторічної, лайливої та вульгарної лексики, жаргонізмів). Автор уживає саме цей пласт українського словника, щоб наблизити події твору до реальності та максимально осучаснити їх. На тлі нормативного мовлення така лексика відрізняється експресивністю та емоційністю.

У системі засобів посилення експресії художнього стилю чималу роль відіграє саме розмовна лексика, в якій виділяється значна кількість експресем – мовних одиниць, здатних створювати виразність [2, с. 172]. Використання елементів розмовного пласту літературної мови у творах А. Кокотюхи є цілком закономірним. Вони, контрастуючи з нейтральним стилістичним тлом,

допомагають виконувати основну функцію – зображення сучасного життя і побуту пересічних українців.

Досить різноманітну картину становить розмовна лексика з погляду її граматичних та словотвірних ознак. Найчастіше використовуються розмовні дієслова, рідше – іменники, значно рідше – прикметники, прислівники та інші частини мови.

У межах розмовної лексики, вживаної у творах, за характером конотативних сем виділяється:

- фамільярна лексика: *вколошкати, пертися, пхати, молотити, очухатися* тощо, наприклад: «Йому людину **вколошкати** – як два пальці обмакнути» (Кокотюха, 1996, с. 19), «...а потім у таку спеку, обливаючись законним похмільним потом, **пертися** через усе місто на роботу...» (Кокотюха, 2009, с. 37);
- вульгарна лексика: *рило, жерти, морда* та ін., наприклад: «Хто найрозумніший, *порахуйте, скільки випадє на **рило?***» (Кокотюха, 1996, с. 24), «Гамбургери в нашому колективі тільки він і **жерє**» (Кокотюха, 2009, с. 56), «Можна я сам буду вирішувати, куди мені податися з моєю розбитою **мордою?**» (Кокотюха, 1996, с. 71);
- зневажлива лексика: *шмаркач, гад* тощо, наприклад: «Умова ця зв'язувала йому руки, тому він і морочився дурно з цими **шмаркачами** вже більше десяти хвилин, поки хлопці трусять хату...» (Кокотюха, 1996, с. 97);
- лайлива лексика: *ідіот, кретин, баран, недоумок* та ін., наприклад: «Ми будемо чекати тут, **баране!**» (Кокотюха, 1996, с. 83), «Але так само неможливо було допустити, аби просто поруч із об'єктом тебе викрили через якогось **недоумка**...» (Кокотюха, 2009, с. 7).

Просторічна лексика має високий ступінь негативно оцінного забарвлення. Використання її в мові повісті та роману як засобу вираження авторської модальності на сучасному етапі розвитку суспільства є поширеним стилістичним прийомом.

Характерною особливістю деяких просторіч є те, що вони запозичені з російської мови, наприклад: «*Дяді добрі!*» (Кокотюха, 1996, с. 68), «*Харош лежати! Пішли далі!*» (Кокотюха, 1996, с. 110), «*І тьотя Галя наша буде сьогодні в гарному гуморі*» (Кокотюха, 2009, с. 39).

Мовлення персонажів твору характеризується вживанням суржику. Як відомо, суржик – це мова, в якій штучно об'єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов. Термін у сучасній українській мові вживається переважно щодо українського просторіччя, засміченого невмотивовано запозиченими російськими елементами [1].

А. Кокотюха вводить елементи суржику в різних проявах, наприклад:

- вживання русизмів замість нормативних українських відповідників: «*Вещь! Де взяв?*» (Кокотюха, 1996, с. 36), «*Ух ти!*» (Кокотюха, 1996, с. 111), «*Від зміїного яду швидше помреши*» (Кокотюха, 1996, с. 45), «*Та не від цього, йолки зелені!*» (Кокотюха, 2009, с. 29), і т. п.;
- «українізовані» форми російських слів: «*Що за явління? – здивувався Петрович*» (Кокотюха, 1996, с. 49), «*Та ладно...*» (Кокотюха, 2009, с. 304), «*Думаю, за шість років твої звички не помінялися*» (Кокотюха, 1996, с. 10) і т. п.

Навмисне вживання автором елементів суржику підкреслює особливе неформальне спілкування між персонажами твору, що характеризує їхній рівень мовної і загальної культури.

Найчастіше у творах А. Кокотюхи зустрічаються елементи жаргонної лексики. Жаргонізми все частіше проникають в розмовно-побутову мову і через неї в літературну мову. О. Тараненко, зокрема, зазначає: «Позначка *жарг.* характеризує одиниці, що, вживаючись у середовищі певних соціальних, професійних або вікових груп мовців для номінації специфічних понять, з криптилогічною метою чи експресивними навантаженнями, потрапляють до загальнонаціональної мови (до просторіччя, переважно міського, перебуваючи на межі з ним, до мови художньої літератури та публіцистики), зберігаючи

проте в ній відповідний чужорідний статус» [4, с. 118-119]: «Хлопці не **закладуть** тебе? Певен?» (Кокотюха, 1996, с. 11), «Як вони нас **засікли**, чорт його знає!» (Кокотюха, 1996, с. 11).

Утворюються жаргонізми й від літературних слів шляхом їх переосмислення [2, с. 133], наприклад:

- *накрити* – виявити когось: «Я збирався привести сюди всю компанію не через годину, як було домовлено, а через десять хвилин, щоб **накрити** вас обох на гарячому» (Кокотюха, 1996, с. 61);
- *пасти* – слідкувати за кимось, вистежувати: «Отже, **пастимуть** у першу чергу традиційні місця зустрічей» (Кокотюха, 2009, с. 12).

Соціальні жаргонізми в літературі вживають (із почуттям міри) лише як художній засіб мовної характеристики героїв твору, у діалогах героїв, описі певних обставин.

Жаргонізми, вживані А. Кокотюхою у творах, виконують ряд функцій:

- *номінативна функція* пов'язана з тим, що серед жаргонізмів, особливо серед злодійських, є чимало слів та фразеологізмів, використуваних на позначення тих предметів і явищ, які не мають еквівалентів в українській мові, наприклад: «Іноді Петруня збував йому деякі **ходові речі**» (Кокотюха, 1996, с. 82), «Він одчайдушно розгрібав здоровою рукою мул і твань, рвався й рвався, прагнучи перемогти цю грузьку, похмуру, драглисту **жижу**» (Кокотюха, 1996, с. 131);
- *експресивно-оцінна функція* мотивується тим, що більшість жаргонних слів мають чітко виражене емоційно-експресивне забарвлення (сатиричне, іронічне, зневажливе тощо), наприклад: «Твоє право – **можеш відвалювати**» (Кокотюха, 1996, с. 27), «Чомусь менти саме до нього **приколупалися**, хоча на базарі під Шулявським мостом таких, як Марсель, десятки» (Кокотюха, 2009, с. 151);
- *описова функція* пов'язана з використанням жаргонної лексики в описі подій, людей, явищ, предметів тощо, наприклад: «Басмача **підстьобували** крики за спиною, він старанно оббігав дерева, і йому

здавалося, що він біжить не туди, що рятувального байраку вже не буде» (Кокотюха, 1996, с. 123), «Розумієш, так у нього все спалили й окремо працювати не дали б, а так працює з земляками на паях, та ще ментів, які його **торбили**, мало не **вздрючили** за расизм (Кокотюха, 2009, с. 152)

У повісті «Шлюбні ігрища жаб» та романі «Язиката Хвеська» є багато елементів жаргонної лексики різних соціальних груп:

- елементи кримінального жаргону: *хата, замести, гнилий, лажя, базар, хвіст, накрити, хавати, закласти, волина, облава, шухер* та ін., наприклад: «*Колись мене нарешті **заметуть** і **посадять**, і в зоні я буду жити спогадами про проведені весело часи і мріями про те, як я ще повеселюся, коли вийду на волю*» (Кокотюха, 1996, с. 11), «*Кінчай **базар**, од вас дуже багато галасу*» (Кокотюха, 1996, с. 29), «*Та коли всі дізналися, що Скелет стояв на **шухері**, та й то втік і сховався в дитячому будиночку на майданчику, всю крутизну з нього збили*» (Кокотюха, 2009, с. 7);
- елементи тюремного жаргону: *мент, нари*: «*Тому я тут особисто послухав його розмову з **ментами***» (Кокотюха, 2009, с. 13), «*Ферзь повільно віднявся з **нар** і втупився у дивного гостя*» (Кокотюха, 1996, с. 93);
- елементи міліційного жаргону: *зона, браслети*: «*Років три тому з **зони теж...***» (Кокотюха, 1996, с. 110);
- елементи бізнесового жаргону: *перегнати, нагріти, зашибати, відмити*: «*Сам – корінний москвич, поїхав грошву **зашибати**, з незвички у цій тайзі ледь з глузду не з'їхав*» (Кокотюха, 1996, с. 126), «*...дуже скоро відбудеться спроба **відмити** через банк Нетудимака здоровенну суму...*» (Кокотюха, 2009, с. 24),
- елементи жаргону автомобілістів: *тачка, запаска* та ін., наприклад: «*Взагалі, в таких, як вий старий, непогані **тачки...***» (Кокотюха, 1996, с. 11),

- елементи молодіжного жаргону: *облом, офіґезний, в падло, понт, відлити, гальмонути, слабо, прикол, крутизна, триндіння, задовбати* та ін., наприклад: «*Нічого мужик, понту тільки багато*» (Кокотюха, 1996, с. 18), «*Цікаво, самого Нетудимака це триндіння ще не задовбало*» (Кокотюха, 2009, с. 11).

Найбільша кількість жаргонізмів пов'язана з кримінальним світом, адже це зумовлено жанрами творів. Цим словам властивий цинізм і груба евфемізація. Звичайними за формою словами, як правило, маскуються негідні дії і вчинки.

Молодіжний жаргон, як і будь-який інший, є тільки лексиконом на фонетичній і граматичній основі загальнонаціональної мови та відрізняється розмовним, а іноді й грубо-фамільярним забарвленням. Найрозвиненіші семантичні поля – «людина», «зовнішність», «одяг», «житло», «дозвілля». Чимало елементів є різними скороченнями і похідними від них, а також англійськими запозиченнями або фонетичними асоціаціями. Характерною особливістю, яка відрізняє молодіжний сленг від інших видів сленгу, є його швидка мінливість, яка пояснюється зміною поколінь [3, с. 9].

Серед слів, які відносяться до молодіжного жаргону, можна виділити синонімічні ряди: на позначення чоловіка, юнака вживаються слова *братан, друган, мужик, пацан, чувак* тощо: «*Гаразд, дякую, братан, виручив!*» (Кокотюха, 1996, с. 12), «*Він, між іншим, не тільки наш із мужиками*» (Кокотюха, 2009, с. 38), «*Слухай, чувак, далася тобі та швабра!*» (Кокотюха, 2009, с. 56).

У творі простежуються елементи молодіжного жаргону, які межують із жаргонізмами інших соціальних груп:

- жаргонізми кримінального світу: *засікти, вичислити, закласти, завалити, ментура, хата, базарити, паливо* та ін., наприклад: «*Як вони нас засікли, чорт його знає!*» (Кокотюха, 1996, с. 11), «*Ти головне зрозумій: мені треба вичислити місце передачі цих грошей*» (Кокотюха, 2009, с. 24);

- жаргонізми наркоманів: *колотися, кайфовий*: наприклад «*Він голосно пирхав від задоволення, і його кайфуючі вигуки діяли Гозі на нерви*» (Кокотюха, 1996, с. 90).

Деякі слова, які відносяться до молодіжного жаргону, характеризуються тим, що утворені шляхом їх переосмислення: іменники *клас, облом, приколот* тощо часто використовуються у творі у значенні вигуку, наприклад: «**Клас!** – заявив Стас і вдягнувся» (Кокотюха, 1996, с. 55). Також можемо побачити те, що деякі жаргонізми молодіжного світу запозичені з інших мов, наприклад, із англійської: *о'кей, супер* тощо: «*Не блазнюй, о'кей? Розмова серйозна...*» (Кокотюха, 1996, с. 14).

Більшість жаргонізмів у повісті А. Кокотюхи «Шлюбні ігрища жаб» мають виражальну й оцінну конотацію:

- схвальну: *залізно, охрінений, клас, кайфувати* та ін., наприклад: «*Але на місце приїдемо – одразу віддам, залізно!*» (Кокотюха, 1996, с. 10), «*...коротше, фантазія в неї Сьомо, охріненна!*» (Кокотюха, 2009, с. 9);
- несхвальну: *закласти, корчити, облом, лажса, понт, фіговий* та ін., наприклад: «*І вона ще щось із себе корчить...*» (Кокотюха, 2009, с. 221), «*Ну, так чому лажса?*» (Кокотюха, 1996, с. 27), «*Як тобі сказати... Фігово...*» (Кокотюха, 1996, с. 119).

Автор вдало вводить у текст сталі вислови, які використовуються також у словнику жаргонізмів: *лягти на дно, брати на переляк, бути в курсі, мілкувато плавати, замітати сліди, закрити тему, валити на повітря, робити ноги, розрулювати ситуацію* і т. п., наприклад: «**Треба на дно лягати...**» (Кокотюха, 1996, с. 11), «*Їх запросто могли знищити, щоб не дітнитися з провокатором і замести сліди*» (Кокотюха, 1996, с. 62), «**Закриємо тему, гаразд?**» (Кокотюха, 2009, с. 211), «*Ми можемо якось розрулити ситуацію?*» (Кокотюха, 2009, с. 210),

Жанри та особливості творів А. Кокотюхи зумовили використання автором позанормативної лексики української мови: вживання розмовної, просторічної та жаргонної лексики. Усно-розмовні засоби мови, жаргонізми, засоби інших

стилів уводяться в текст як необхідний компонент словесно-художнього контексту, трансформуються в ній, перетворюючись на засоби художнього зображення конкретного соціального середовища, в якому живуть і діють персонажі. Тому під час опису подій, які відбуваються у художньому творі, автор використовує саме позанормативний пласт української лексики, щоб наблизити їх до реальності та максимально осучаснити. До того ж, така лексика вирізняється особливою експресивністю та емоційністю, що і є характерним для художнього стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ленець К. В. Суржик. – [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/>
2. Пономарів О. Д. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі // Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 166-179.
3. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.
4. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- Кокотюха, 1996** Кокотюха А. Шлюбні ігрища жаб: (Кримінальні повісті та оповідання). – К.: Смолоскип, 1996. – 192 с.
- Кокотюха, 2009** Кокотюха А. Язиката Хвеська: Роман. – К.: KM Publishing, 2009. – 320 с.